

Παρουσίαση βιβλίου:**«Για λίγη δικαιοσύνη για τους ανθρώπους που δεν γεννήθηκαν ακόμα»²¹**

**Γράφει: Χρήστος Μαστέλλος, Πολιτικός επιστήμονας,
Μεταπτυχιακός σπουδαστής πολιτικής φιλοσοφίας,
Συγγραφέας**

Η συλλογή δοκιμίων που περιλαμβάνονται στον τόμο «Απο-ιατρικοποιώντας τη δυστυχία, ψυχιατρική, ψυχολογία και η ανθρώπινη κατάσταση» είναι μια πολύ σημαντική παρακαταθήκη για την ελληνική βιβλιογραφία και το ελληνικό αναγνωστικό κοινό που ευαισθητοποιείται στα ζητήματα της ψυχικής υγείας. Την ίδια στιγμή, όμως, η ψυχική υγεία μοιάζει περισσότερο να είναι η θεματική αφορμή ή αλλιώς το όχημα του λόγου για να περάσουμε σε έναν ευρύτερο προβληματισμό. Το περιεχόμενο του βιβλίου ανοίγει έναν διάλογο που δραπετεύει από το στενό πλαίσιο της ψυχικής υγείας και στρέφει το βλέμμα μας προς την κοινωνική πραγματικότητα, εκεί που παράγεται η «δυστυχία». Κατ' αρχήν, ας σημειώσουμε, πως πρόκειται για ένα έργο που διαβάζει κανείς ευχάριστα. Είναι ένα βιβλίο που διαβάζεται με ροή και ρυθμό. Αν προσπαθούσα να συμπυκνώσω σε ένα τίτλο αυτή μου την παρουσίαση, δηλαδή να αποδελτιώσω σε ένα σύντομο νόημα το περιεχόμενο του βιβλίου θα υπερθεμάτιζα στην πολιτική διάσταση του προσωπικού βιώματος. Με άλλα λόγια, σύμφωνα και με την ανάγκη αλλά και την αγωνία για θεραπευτική και απελευθερωτική προοπτική, θα πρότεινα να δούμε και να δουλέψουμε στην κατεύθυνση της πολιτικοποίησης της ψυχικής οδύνης, είτε μιλάμε για ψυχιατρική εμπειρία είτε όχι. Κι αυτό γιατί το όριο που φθίνει η ψυχική υγεία και αρχίζει η επικράτεια της ψυχικής ασθένειας είναι τόσο θολό που τις περισσότερες φορές δεν φαίνεται.

²¹ Το παρόν κείμενο αποτελεί μια εμπλουτισμένη έκδοση της ομιλίας πάνω στο βιβλίο «Από-κρατικοποιώντας τη δυστυχία: ψυχιατρική, ψυχολογία και η ανθρώπινη κατάσταση», σε βιβλιοπαρουσίαση που έγινε το Σάββατο 4 Φεβρουαρίου 2023, στο κτίριο του Συλλόγου Ελλήνων αρχαιολόγων.

Η δυστυχία, η οδύνη και η απόγνωση δεν είναι «κτήμα» ή «προνόμιο» όσων τυπικά λαμβάνουν υπηρεσίες ψυχικής υγείας, αντίθετα νομιμοποιούμεστε να πούμε ότι η δυσφορία είναι κοινός τόπος όλων των ανθρώπων που μοιράζονται μια κοινή πραγματικότητα προοδευτικής υποτίμησης του μισθού τους, γενικευμένου ρατσισμού και κλίματος φόβου, αλλά και κατάρρευσης του κοινωνικού ιστού και των διαπροσωπικών σχέσεων. Μια πραγματικότητα, που ενώ είναι κοινή για τις περισσότερες και τους περισσότερους από μας, τη βιώνουμε και την αντιμετωπίζουμε εξατομικευμένα και απομονωμένα ο ένας από την άλλη. Και κάπου εδώ αρχίζει το αδιέξοδο...

Ένας φίλος μου, ο «Χ», αντιμετώπισε θέμα με τη συνείδηση και την ηθική του στάση μέσα στη δουλειά του. Μισθωτός επιστήμονας, κατασκεύαζε πληροφορικά συστήματα, μέχρι που έφτασε στο σημείο να ανησυχεί πως αυτό που κατασκευάζει μπορεί δυνητικά να στραφεί εναντίον της κοινωνίας, άρα και του ίδιου. Και, όντως, ήταν έτσι. Ο «Χ» είναι κομμουνιστής στις πολιτικές του πεποιθήσεις και στη σκέψη ότι συνδράμει στο χτίσιμο της κοινωνίας του ελέγχου μέσα από τη δουλειά του άρχισε να παθαίνει κρίσεις πανικού. Κατέληξε με συνεδρίες και ηρεμιστικά, αλλά η κοινωνία του ελέγχου δεν αναχαιτίστηκε. Η ψυχιατρική και η ψυχολογία στο παράδειγμα μας ήρθαν απλά να καταστήσουν πιο προσαρμοστικό τον «Χ» στο περιβάλλον του και να τον απαλύνουν από τη δυσφορία που του προκαλούσε η δουλειά. Ήρθαν με άλλα λόγια να βελτιώσουν και να μεταρρυθμίσουν τον φίλο και σύντροφο «Χ», και όχι τη δυστοπία της επιτήρησης και της καταστολής που συστηματικά εδραιώνεται γύρω μας.

Η ιστορία της ψυχιατρικής δείχνει πως η τελευταία αναλαμβάνει έναν θεσμικό ρόλο. Είναι με μια έννοια εντολοδόχος μιας - βουβής - κοινωνικής εντολής, μιας - άτυπης - συναίνεσης για τη διαχείριση των παρίων, των φτωχών, των παραβατικών στοιχείων και όσων χαλάνε την εικόνα στους δρόμους της πόλης, τα σπίτια μας και τους χώρους που κινούμαστε, για όσους ξεβολεύουν τα γούστα μας. Αυτό αποδεικνύεται τόσο εμπειρικά όσο και ιστορικά. Η κυρίαρχη ψυχιατρική υλοποιείται κατά κανόνα μέσα από τις συνήθειες πρακτικές της, τα ιδρύματα και το νομικό πλαίσιο - σύμφωνα με μια αστυνομική κουλτούρα, ενώ περνά στην πράξη με τη διαχείριση του κοινωνικού ζητήματος, που δε γίνεται χωρίς την εικόνα του «επικίνδυνου σχιζοφρενή», χωρίς τη διάκριση «κανονικού και μη κανονικού», που δεν γίνεται, δηλαδή, χωρίς ιδεολογία. Η κλινική ψυχολογία και η ψυχιατρική δεν είναι αλήθειες χωρίς ιστορία, αντίθετα ξεβράζονται από το πνεύμα μιας εποχής. Ο άνθρωπος πόνος, μολονότι υπάρχει όσο υπάρχει και ο άνθρωπος φυσικά, βιώνεται αλλιώς σε κάθε εποχή και πολύ περισσότερο επιδέχεται αλλιώτικης ερμηνείας και αντιμετώπισης σε κάθε τόπο, χρόνο και πολιτισμό. Ένα γενικότερο σχόλιο μοιάζει αναγκαίο: τη θέση του «Θεού που πέθανε» πήρε το τεχνοβιομηχανικό σύμπλεγμα, η περιγραφική, ποσοτική και στατιστική αφήγηση του

κόσμου. Είναι η ιστορική παράδοση μέσα στην οποία παράγεται και αναπαράγεται η ψυχιατρική σήμερα, αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι εξηγεί έτσι αυτόματα τον πλούτο, το φάσμα και την ποικιλομορφία του ανθρώπινου ψυχισμού. Είτε γιατί δεν θέλει, είτε γιατί δεν μπορεί, ή εξίσου...

Κι αν, όντως, όπως γράφει ο Νίτσε, «ο Θεός πέθανε», εμείς μπορούμε με τη σειρά μας να υποθέσουμε πως μαζί με τον θάνατο του Θεού χάθηκαν και οι πιστοί του. Έτσι, που αν οι άνθρωποι αγαπούσαν ελέω Θεού, σήμερα ξεμάθανε και να αγαπάνε ολωσδιόλου. Μένει η ανάμνηση της πίστης, τα συντρίμια της κατεδάφισης του θείου στοιχείου. Είναι, βέβαια, κοινός τόπος ανάμεσα μας πως δεν εμπιστευόμαστε εύκολα, πως δεν πιστεύουμε στη φιλία, πως είμαστε καχύποπτοι με τον έρωτα, πως δεν μιλάμε με τον γείτονα και δεν έχουμε καμία αλληλεγγύη με τη συνάδελφο, πως ζούμε συνήθως μόνοι και μέσα στην ανασφάλεια, πώς θα τα καταφέρουμε μόνοι μας κ.λπ.. Με μια έννοια έχουμε ανάγκη να επινοήσουμε νέους τρόπους και κώδικες συνύπαρξης. Έχουμε ανάγκη να αρχίσουμε να μοιραζόμαστε, να χτίσουμε εκ νέου τον κοινωνικό ιστό. Έχουμε ανάγκη να δώσουμε αλληλεγγύη και να πάρουμε αλληλεγγύη... Έχουμε ανάγκη να αναστήσουμε τον θαυμασμό μας ο ένας για την άλλη.

Και αφού οι πιο μεγάλες ιστορικές αφηγήσεις βρίσκουν έρεισμα στις πιο ταπεινές μας ιστορίες δεν μπορούμε παρά να δούμε πως ο αποκλεισμός μας από τη δημόσια σφαίρα, η λογική της ανάθεσης, πως όπου υπάρχει κράτος δεν υπάρχουμε εμείς, συλλογικά και αυτόνομα, δεν μπορούμε παρά να παραδεχθούμε, επιτέλους, πως όσο περισσότερο πολιτικοποιούμε την ψυχική μας οδύνη τόσο μαραίνεται το κράτος, όσο μοιραζόμαστε πράγματα και γνωριζόμαστε μεταξύ μας τόσο πλησιάζουμε στην ελευθερία. Μια θεραπευτική διαδικασία χειραφέτησης δεν νοείται χωρίς τη συγκρότηση της κοινότητας! Με αυτή την έννοια, και ως ερμηνεία επί του έργου, δεν βλέπω την ψυχική υγεία σαν ένα εξειδικευμένο θέμα ή ένα επιστημονικό αντικείμενο ειδικών και μόνο, αλλά αντίθετα την τοποθετώ στο διάχυτο κοινωνικό πεδίο. Αυτό δεν σημαίνει πως δεν έχουμε ανάγκη από ειδικούς και λειτουργούς ψυχικής υγείας, αυτό δεν σημαίνει πως δεν θέλουμε δημόσια υγεία και βελτιωτικές μεταρρυθμίσεις στις ιατρικές υπηρεσίες, ας είμαστε όμως ρεαλιστές. Αυτό σημαίνει ταυτόχρονα πως μια πραγματική διαδικασία θεραπείας και χειραφέτησης κοιτάζει προς μια συνολική εικόνα κοινωνικής απο-ασυλοποίησης. Ο αγώνας για την επανάκτηση της δημόσιας σφαίρας, για την πολιτική ελευθερία, μάλλον μοιάζει με την οδυνηρή ανάγκη να επινοήσουμε εκ νέου τη συναισθηματική σφαίρα, να γνωρίσουμε τους εαυτούς μας μέσα από την έκθεση στην ετερότητα, να αποδεχτούμε, τελικά, αυτή την ετερότητα, να βρίσκουμε μέσα από αυτήν διαρκώς καινούργιους τρόπους να μοιραζόμαστε. Το βιβλίο «Απο-ιατρικοποιώντας τη δυστυχία» κάνει εμμέσως πλην σαφώς αυτό ακριβώς: Τοποθετεί τον άνθρωπο στην πραγματική του διάσταση.

Η ανάθεση των πολιτικών υποθέσεων στους επαγγελματίες και τους ειδικούς στην άσκηση του πολιτικού φαινομένου -χαρακτηριστικό της αριστοκρατίας- μοιάζει ιδιαίτερα και παρουσιάζει αναλογίες με την ανάθεση των συναισθηματικών μας υποθέσεων στους αντίστοιχους γνώστες της ψυχολογίας και της ψυχιατρικής όπως παραπάνω σημειώσαμε. Ενάντια σε μια λογική ενός «απομονωμένου εγκεφάλου» που κάπως αφηρημένα δυσλειτουργεί και αρρωσταίνει για την κυρίαρχη ψυχιατρική, μέσα από τα κείμενα αναδύεται η ανάγκη να αντικρίσουμε τον άνθρωπο στη συνολική και ολιστική του διάσταση. Να δούμε, δηλαδή, τον άνθρωπο πώς αναστοχάζεται τον εαυτό του και πώς βλέπει τον άλλον άνθρωπο. Να δούμε, δηλαδή, τον «κοινωνικό άνθρωπο»...

Το κείμενο μας καλεί να αντικρίσουμε τον άνθρωπο, και φυσικά και την οδύνη του, μέσα στις συνθήκες που παράγει η εποχή, ο πολιτισμός και η κοινωνία. Μας καλεί να ασχοληθούμε με το παρελθόν μας, την προσωπική μας αφήγηση, την ανάμνηση που ουσιαστικά είναι το παρόν μας, μας καλεί, δηλαδή, να αναμετρηθούμε με το τραύμα, τη ρίζα της τρέλας ή της θλίψης, γιατί εκεί εγγράφονται και οι όροι διαχείρισης της, στο να αφουγκραστούμε το βίωμα μας. Μας καλεί να αποκωδικοποιήσουμε τη δυστυχία, την τρέλα, τη θλίψη σε αυτό με το οποίο ούτως ή άλλως εκφράζονται, σε λέξεις και νόημα, που με τη σειρά τους ανταποκρίνονται στους υλικούς όρους ύπαρξης των κοινωνιών και των ανθρώπων. Με άλλα λόγια, μας καλεί να γίνουμε καθρέφτες των εαυτών μας και των άλλων.

Στην πραγματικότητα, μελετώντας το έργο –όπως, ήδη, γίνεται αντιληπτό- μου δόθηκε η αίσθηση πως διαβάζω ένα βαθιά πολιτικό έργο. Με την κυριολεκτική έννοια... Μάλιστα, μέσα στο ρυθμό του αποπνέεται μια ανάγκη για μετασχηματισμό της κοινωνικής πραγματικότητας, άκουσα ένα κέλευσμα για άμεση πολιτική δράση. Χωρίς οι συγγραφείς να διολισθαίνουν στην αναγωγή των πάντων στην κοινωνιολογία, καταδεικνύουν, απ' την άλλη, πως η κυρίαρχη ψυχιατρική και κλινική ψυχολογία όσο μονολογούν με αυθεντία και αλαζονεία προσιδιάζουν όλο και περισσότερο σε θρησκευτική αλήθεια και σε μυθολογική αφήγηση του ατόμου, προσιδιάζουν όλο και πιο πολύ σε ιδεολογία, παρά σε επιστήμη.

Ας συμφωνήσουμε πως όσο νόμιμο είναι να νιώθει κανείς χαρούμενος, άλλο τόσο νόμιμο είναι να νιώθει, την άλλη στιγμή, δυστυχισμένος. Αρκεί να ομολογήσουμε την ποικιλομορφία της ανθρώπινης υπόστασης, το φάσμα εκείνο που περιλαμβάνει τόσο τη χαρά όσο και τη θλίψη. Αρκεί να συνυπογράψουμε πως η «ποινικοποίηση της θλίψης» είναι ο πρώτος κανόνας της οδυνηρής αναπαραγωγής της, κι έχουμε, ήδη, αρχίσει να γνωριζόμαστε. Το να συνυπάρχουμε σημαίνει πως αποδεχόμαστε αυτό που δεν μας μοιάζει, τη διαφορετικότητα. Το (κοινωνικό)

στίγμα είναι που μας κλειδώνει στο φόβο και τη μοναξιά. Ο σεβασμός είναι το κλειδί που ξεκλειδώνει τις περισσότερες πόρτες. Έτσι, λοιπόν, στο έδαφος της γενικευμένης κοινωνικής αποξένωσης και μοναξιάς, του διάχυτου φόβου και ρατσισμού, της πατριαρχίας, της ομοφοβικής και της τρανσφοβικής βίας, της ανεργίας, των φυλετικών και ταξικών αποκλεισμών, είναι πολύ λογικό άνθρωποι να χάνουν το μυαλό τους. Η αποσύνδεση από τη φύση και το στοιχείο της κάνει τα πράγματα προοδευτικά όλο και πιο εφιαλτικά. Με μια έννοια, συνιστά και δικαίωμα να χάνεις το μυαλό σου μέσα σε αυτή την αποκτηνωμένη πραγματικότητα, γι' άλλους σηματοδοτεί στρατηγική επιβίωσης ακόμα.

Όσο η αυθεντία της ψυχιατρικής αλήθειας και των εκπροσώπων της διευρύνουν το φάσμα των διαγνωστικών κατηγοριών (μελαγχολία των γιορτών, εποχική κατάθλιψη κ.λπ.) τόσο και περισσότερες εκφάνσεις του ανθρώπινου ψυχισμού και συμπεριφορές θα χρίζουν ψυχιατρικής αντιμετώπισης. Με οικονομικούς όρους, κατ' έναν τρόπο, και η προσφορά καθορίζει τη ζήτηση, αλήθεια που ισχύει ακόμη περισσότερο για τις φαρμακοβιομηχανίες. Συμβαίνει η επινόηση του φαρμάκου να επινοεί και την ασθένεια, τη διαταραχή.

Το βιβλίο ξεκινά με την παράθεση ενός αποσπάσματος του Freud, ο οποίος θεωρεί πως κακώς στην ψυχολογία -σε αντίθεση με άλλες επιστήμες- όλοι έχουν από μια γνώμη. Ενάντια στη φιλοδοξία του Freud για τον οποίο οι μόνοι κατάλληλοι για ψυχολογικά σχόλια και στήριξη είναι οι επαγγελματίες γνώστες του αντικειμένου θα έλεγα να εμπιστευτούμε τον άνθρωπο μαζί με τις καταστροφικές και δημιουργικές του ικανότητες. Τη δύναμη του ανθρώπου να φαντάζεται, να γκρεμίζει και να οικοδομεί, να επιθυμεί και να αγωνίζεται. Ο ακρωτηριασμός του ανθρώπου θεμελιώνεται σε αυτό ακριβώς: Ο μόνος αρμόδιος να μιλήσει για την οδύνη σου είναι ο ψυχολόγος σου. Δεν θέλεις πτυχίο πολιτικού επιστήμονα για να πάρεις θέση στην πολιτική επικαιρότητα. Δεν θέλεις πτυχίο ψυχοθεραπευτή για να συμβουλέψεις τον άνθρωπό σου στο ζόρι του. Μοιάζει εξίσου παράλογο με το να υποθέσουμε ότι οι Ισπανοί επαναστάτες το 1936 πήραν τα όπλα ενάντια στους φασίστες γιατί είχαν σπουδάσει πολιτική επιστήμη και φιλοσοφία, και άρα γνώριζαν το political correct. Αυτό είναι γελοίο! Ούτε το ένα ούτε το άλλο... Όσο φυσικά και αυθόρμητα εκφράζεται κάποιος για την αδικία που νιώθει μέσα του και τη βαρβαρότητα που αντικρίζει γύρω του, άλλο τόσο φυσικά και αυθόρμητα μπορεί να συμπονέσει τον φίλο του ή τη φίλη του που μόλις χώρισε από ένα μεγάλο έρωτα ή πενθεί ένα αγαπημένο του πρόσωπο. Η αλληλεγγύη μπορεί και θεραπεύει και τα δύο.

Το διακύβευμα δεν είναι να διαλέξουμε ανάμεσα στην ψυχιατρική από τη μία ή την κοινωνιολογία από την άλλη. Η πρόκληση είναι να συνθέσουμε τις αναγνώσεις και τις ερμηνείες με τρόπο παραγωγικό ως προς τις πρακτικές τους απολήξεις στην

πραγματική ζωή. Και αυτό στην υπηρεσία του ζωντανού ανθρώπου. Δεν θέλω να αφήσω την εντύπωση, κλείνοντας αυτή μου την παρουσίαση πως η ψυχανάλυση, η ψυχολογία και η ψυχιατρική είναι άγονες, βλαβερές ή άχρηστες επιστήμες και πεδία γνώσης. Άλλωστε, δεν παραπέμπει σε κάτι τέτοιο το βιβλίο. Αντίθετα, μπορούν να συνεισφέρουν πολλά πράγματα και να φανούν χρήσιμες με τον όρο, όμως, ότι υπηρετούν τον άνθρωπο και όχι την πειθάρχηση, τον έλεγχο ή το εμπορικό κέρδος. Θέλω να πω πως το υποκείμενο, ο λήπτης ιατρικών υπηρεσιών, ο άνθρωπος με ψυχιατρική εμπειρία έχει δικαίωμα να αποφασίσει για το αφήγημα που τον υπηρετεί πιο ωφέλιμα και αποτελεσματικά. Μπορεί να μιλήσει για την κοινωνική καταγωγή της ψυχικής του οδύνης ή να υιοθετήσει μια βιολογική ερμηνεία του πόνου του. Ενδεχομένως και τα δύο... Το προσωπικό αφήγημα συχνά κατασκευάζει και ανακατασκευάζει την ταυτότητα και την ίδια την πραγματικότητα. Αρκεί ο άνθρωπος με ψυχιατρική εμπειρία ή και χωρίς να ζει με όρους υλικής αξιοπρέπειας, αρκεί τα προνόμια στην κοινωνία να είναι κοινά, να διαχέονται.

Μονάχα κατ' αυτόν τον τρόπο δικαιούμαστε να μιλάμε για ελεύθερη βούληση, για ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανθρώπου, για ταυτότητες, για αυτοπροσδιορισμό. Μονάχα έτσι η «αυτοδιάθεση του ατόμου» μπορεί να πάρει μια πραγματική σημασία...

Υ. Γ. 1: Η εισήγηση αυτή αφιερώθηκε εξαιρετικά σε όλες εκείνες τις φίλες και τους φίλους, τους συντρόφους και τις συντρόφισσες που γνωρίσαμε και τελικά πενήθησαμε βίαια και άδικα. Αφιερώθηκε σε όλες εκείνες και εκείνους που χάσαμε αιφνίδια, είτε γιατί τους σκότωσε η ηρωίνη είτε γιατί αποφάσισαν να βάλουν τέλος στη ζωή τους. Αφιερώθηκε, τέλος, σε όλους εκείνους τους ανώνυμους ήρωες που δίνουν καθημερινά τη μάχη να κρατηθούν στη ζωή μέσα και έξω από τα ιδρύματα, σε όσους αγωνίζονται για την αξιοπρέπεια και πιθανά να μη γνωρίσουμε και ποτέ.

Υ. Γ. 2: Ο τραγικός ήρωας είναι πάντα ένας χαρούμενος ήρωας, όπως ο Προμηθέας Δεσμώτης στην τραγωδία του Αισχύλου ο οποίος δεν μετανιώνει ούτε στιγμή για την πράξη του, παρ' όλη την οδύνη της τιμωρίας, έτσι επισφραγίζεται η κατάφαση στη ζωή! Να μετουσιώσουμε την απελπισία σε μάχη για ζωή, αλληλεγγύη, συντροφικότητα, εξέγερση. Έτσι ώστε να μη θρηνήσουμε άλλους αυτόχειρες, να μη βιώσουμε άλλες δολοφονίες...